

BİBLİYOGRAFYA :

Sa'd b. Abdullah el-Kummî, *el-Mağâlât ve'l-fırak* (nşr. M. Cevâd el-Meşkûr), Tahran 1963, s. 15; Nevbahtî, *Fıraku's-Şî'a*, s. 15-16; Bağdâdî, *el-Fark* (Abdülhamîd), tür.yer.; Şehristânî, *el-Mîlel* (Kılânî), tür.yer.; İzmirli, *Yeni İlm-i Kelâm*, I, 120-121; Elmalılı, *Hak Dini*, I, 735-736; Bekir Topaloğlu, *Kelâm İlmî: Giriş*, İstanbul 1996, s. 198, 202.

MUSTAFA ÖZ

SÂBIK ve LÂHİK

(السابق واللاحق)

Aynı muhaddisten hadis rivayet eden iki râvinin ölüm tarihleri arasında uzun bir zaman diliminin bulunmasını ifade eden hadis terimi.

Sözlükte *sâbık* “öne geçen, önce olan, önde giden”, *lâhik* “sonradan gelip önde gidene yetişen” demektir. Bu iki kelime ilk defa Hatîb el-Bağdâdî tarafından bir hadis terimi olarak “aynı tabakadan olmadıkları halde aynı kişiden hadis nakleden iki râvî” anlamında kullanılmıştır. Bu iki râvîden önce ölene *sâbık*, sonra ölene *lâhik* denir. *Sâbık* ve *lâhik* esaslarını belirleyen Hatîb el-Bağdâdî iki râvinin vefat tarihleri arasında en az altmış yıllık bir zaman farkının bulunması gerektiğini söylemiş, bunu da insanlığın ortalama ömrünün altmış yıl olduğu (*Müsned*, II, 320, 405; Tirmizî, “Zühûd”, 23) anlayışına dayandırmıştır. *Sâbık* ve *lâhik* durumunun gerçekleşebilmesi için *sâbık* olan râvinin rivayette bulunduğu hocadan büyük olması, o hocanın da rivayet tarihinden sonra uzun bir süre daha yaşaması, bu süre zarfında ve özellikle hayatının sonlarına doğru kendisinden başka râvilerin rivayette bulunması, bunların da oldukça uzun bir süre yaşamış olması gerekir.

Kaynaklarda *sâbık* ve *lâhik* birçok örneği zikredilmiştir. İbn Şihâb ez-Zühri ile (ö. 124/742) Ahmed b. İsmâil es-Sehmî'nin (ö. 259/872) Mâlik b. Enes'ten (ö. 179/795) rivayeti bunlardan biridir. Zühri ile Sehmî'nin vefat tarihleri arasında 135 yıllık bir zaman dilimi mevcuttur. Aynı şekilde Vefid b. Müslim ile (ö. 195/810) Ahmed b. Süleyman el-Kindî (ö. 335/946) Hişâm b. Ammâr'dan (ö. 245/859) rivayette buldukları halde bu iki muhaddisin vefat tarihleri arasında 140 yıllık bir zaman farkı bulunmaktadır. Buhârî ile (ö. 256/870) Ahmed b. Muhammed el-Haffâf'ın (ö. 393/1002) Muhammed b. İshak es-Serrâc'dan (ö. 313/925) rivayetleri de böyledir. Bu iki talebinin vefat tarihleri arasındaki zaman da 137 yıldır. *Sâbık* ve *lâhik* bilmenin hadis ilmi açısından önemli faydaları vardır.

Râvilerin hayatı, yaşadıkları dönem ve hocaları gibi hususların tesbitinde yardımcı olması yanında *sâbık* göre çok daha sonraki bir tarihte rivayette bulunan *lâhik*in senesinde inkırâ bulunacağına dair kuşku gidermesi, âlf ve nâzil isnadı bilmeye yardımcı olması, hocanın ilk râvisiyle son râvisinin bilinmesini sağlaması bu faydalardan bazılarıdır.

Hatîb el-Bağdâdî'nin bu konuya dair ilk eser olan *es-Sâbık ve'l-lâhik fî tebâ'udî mâ beyne vefâti râviyeyn 'an şeyhin vâhid* adlı çalışmasının İrlanda'da mevcut tek yazma nüshası (Chester Beatty Library, nr. 3508) Arthur J. Arberry tarafından “Al-Khatib on Traditionists” başlıklı makalede tanıtılmış (*JQ*, XIV/1 [1970], s. 19-21), Muhammed b. Matar ez-Zehrânî eseri yüksek lisans tezi olarak tahkik edip yayımlamıştır (Riyad 1402/1982). Kendisinden rivayette bulunulan muhaddisler esas alınarak telif edilen eserde 230 muhaddis alfabetik biçimde sıralanmış olup bunlardan rivayette bulunan *sâbık* ve *lâhik* örneklerine genişçe yer verilmiştir. 561 rivayetin yer aldığı eserde 1352 râvi incelenmiş, *sâbık* ve *lâhik* râvilerden aralarında altmış yıl fark bulunanlar için sadece bir örnek verilmiş, altmış-yetmiş yıl arası için otuz sekiz, seksen-doksan arası için 159, 90-100 arası için 105, 100 yıldan çok fark bulunanlar için 170 örnek zikredilmiştir. *Sâbık* ve *lâhik* râvilerin vefat tarihleri arasında görülebilen en uzun zaman dilimi 152 yıldır. Eser zayıf râvilere yer vermesi, ayrıca mevzû rivayetlerden örnekler içermesi sebebiyle eleştirilmiştir. Zehebî'nin *et-Telvih bi-men sebeka ve lahi-ka* adlı eserinin ise günümüze ulaşmış olmadığı bilinmemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, II, 320, 405; Buhârî, “Rikâk”, 5; Hatîb el-Bağdâdî, *es-Sâbık ve'l-lâhik* (nşr. Muhammed b. Matar ez-Zehrânî), Riyad 1402/1982, s. 47-50, 363, ayrıca bk. nesredenin girişi, s. 15-18; İbnü's-Salâh, *‘Ulümü'l-hadis* (nşr. Nûreddin İtr), Dimaşk 1406/1986, s. 317-318; Nevevî, *İrşâdü tullâbi'l-hakâ'ik* (nşr. Nûreddin İtr), Beyrut 1411/1991, s. 207; Ebül-Fidâ İbn Kesîr, *İhtîşâru 'Ulümü'l-hadis* (Ahmed M. Şâkir, *el-Bâ'ışü'l-haşiş* içinde), Kahire 1377/1958, s. 205; İrâkî, *Fethu'l-muğis*, s. 385-386; İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-nazar fî tauzihi Nuḥbeti'l-fiker* (nşr. Nûreddin İtr), Dimaşk 1413/1992, s. 117-118; Şemseddin es-Sehvî, *Fethu'l-muğis* (nşr. Ali Hüseyin Ali), Kahire 1424/2003, IV, 193-198; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatif), Beyrut 1409/1989, II, 262-264; Talât Koçyigit, *Hadis İstilahları*, Ankara 1980, s. 374-375; Munawar Ahmad Anees – Alia N. Athar, *Guide to Sira and Hadith Literature in Western Languages*, London-New York 1986, s. 271.

S. KEMAL SANDIKÇI

SABIR

(الصبر)

Sözlükte “engellemek, hapsetmek; güçlü ve dirençli olmak” anlamlarındaki *sabr* kelimesinin ahlâk terimi olarak “üzüntü, başa gelen sıkıntı ve belâlar karşısında direnç gösterme; olumsuzlukları olumlu kılmak için gösterilen metanet” gibi mânalara geldiği, karşıtın *ceza'* (telâş, kaygı, yakınma) olduğu belirtilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de bu kelimeler karşıt kavramlar şeklinde geçmektedir (İbrâhîm 14/21). Sabır akıl ve zekânın, *ceza'* âcizliğin bir ifadesi sayılmıştır. Buna göre, düşünen bir kimse haramlardan sakınma konusunda gösterilen sabrın Allah'ın azabına sabretmekten daha kolay olduğunu bilir. Sabır “nefsi telâştan, dili şikâyetten, organları çirkin davranışlardan koruma, nimet haliyle mihnet hali arasında fark gözetmeyip her iki durumda sükûnetini muhafaza etme, Allah'tan başkasına şikâyette bulunmama” şeklinde de tarif edilmiştir. Gazâlî sabrı “din duygusunun nefsanî arzu ve tutkuların baskısına karşı direnç göstermesi” diye tanımlar (*İhyâ'*, IV, 63). Bu tanım sonraki kaynaklarda da tekrar edilmiştir (meselâ bk. İbn Kayyim el-Cevziyye, s. 16).

Sabır kelimesi Kur'an-ı Kerim'de beş âyette geçer, ayrıca 100'e yakın âyette aynı kökten çeşitli isim ve fiiller yer alır (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, “şbr” md.). Bu âyetlerde genellikle sabrın önemi üzerinde durulmakta, sabırlı davrananları yüceltilmekte ve onlara verilecek mükâfatlar anlatılmaktadır. Kur'an'da bildirildiğine göre Allah insanları korku, açlık, gıbsulluk, yakınların ölümü, ürün kaybı gibi musibetlerle imtihan eder. Bu musibetleri sabırla karşılayanların ve Allah'a teslimiyet gösterenlerin rablerinin lutfuna, rahmetine ve ebedî kurtuluşa erecekleri müjdelendir (el-Bakara 2/155-157; ayrıca bk. Âl-i İmrân 3/142; Muhammed 47/31). Sabretmek bu erdemle sahip olanlar için çok hayırlı bir davranıştır (en-Nahl 16/126). Sabır dini tebliğde azim ve sebat gösteren peygamberlerin niteliklerindedir (el-Ahkâf 46/35). Bir kimsenin kendisine kötülük edenleri âdil bir şekilde cezalandırması haktır, ancak sabır göstermesi daha hayırlıdır. Sabretmek gerekir, bu da ancak Allah'ın ihsanı sayesinde olur (en-Nahl 16/126-127). Allah, putperest düşmanlarının aşâğılayıcı davranışlarına katlanan müslümanları sabretmelerinin mükâfatı olarak ebedî kurtuluşa ulaştıracağını bildirmiştir (el-Mü'minûn 23/110-111). Kendilerine kötülük yapanlara sabırla muamele edip kötülüğe kötülükle kar-